

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADEMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTNIĒKU SAVIENĪBAS BIĻETENS

ISSN 0236—4115

INDEKSS 77165

LICENCE 000233

NR. 1 (15)

1991. GADA JANVĀRIS

Iznāk kopš 1989. gada septembra

Cena 30 kapeikas

Metiens 2100 eksemplāri

SATURĀ:

- ZA PREZIDIJĀ
- ZINĀTNIĒKU KOPSAPULCE
- JAUNOS AMATOS
- PAR LATVIJAS VESTURI
- GENOCIDA UPURI
- PROBLĒMAS AR SKAITĻOTĀJIEM
- JUBILEJA K. TABAKAM
- HRONIKA

* * *

«Zinātnes Vēstneša» abonēšanas maksa
gadam — 4,60 rbļ.,
pusgadam — 2,30 rbļ.,
trim mēnešiem — 1,15 rbļ.

* * *

Redkolēģijas vadītājs Ēvalds Mugurēvičs.
Redkolēģijas locekļi: Jurijs Artjuhs, Elmārs
Beķeris, Mārtiņš Beķers, Juris Ekmanis, Jānis
Graudonis, Jānis Kļava, Oskars Martinsons,
Ruta Skudra.
Korektore Mirdza Gulbe.

Nodots salikšanai 12.11.90. Parakstīts iespiešanai
28.02.91. Formāts 70×108/16. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1.
Augstspiedums. 1,4 uzsk. iespiedl., 1,4 uzsk. krāsu
nov., 1,6 izd. 1. Pasūt. Nr. 992-1. Redakcijas adrese:
226530 PDP Rīgā, Turģeneva ielā 19. tel. 226198.
Iespēsts tipogrāfijā «Rota», 226011, PDP Rīgā, Blau-
maņa ielā 38/40.

Бюллетень «Зинатнес Вестнесис» («Вестник
науки») АН Латвии и Союза ученых Латвии.
На латышском языке. Издательство «Зинатне»
АН Латвии, г. Рига, ул. Турģенева, 19.

© Izdevniecība «Zinātne», «Zinātnes Vēstnesis»,
1991

Redaktors Vilhelms ĻUTA

Vilhelms Ļuta

KĀ IZDZIVOT ZINĀTNEI?

Latvijas zinātne mainās, pārveidojas. Pastiprinās tiecība uz ieiešanu pasaules zinātnē.

Likumsakarīgi, ka arī ZA kopsapulcē (6. decembrī) pārrunas izvērtās galvenokārt par stagnācijas seku ātrāku pārvarēšanu zinātnē, par zinātnes tālāko virzību.

Kas tad īsti nodarbina ZA zinātnieku prātus? Sniedzam konspektīvu ieskatu no teiktā.

Akadēmiķis Jānis Lielpēteris:

ZA ir mainījusi statusu, statūtus, kļuvusi vairāk demokrātiska. Taču tas ir tikai sākums. Pārveides process turpinās.

Problēmu ir daudz, un tās nerisinās viegli. Zinātni joprojām pamatoti kritizē. Daži ZA vispār noliedz, iesaka to likvidēt un institūtus pievienot augstskolām. Tik radikāls pārkārtojums bez šaubām neattaisnots.

Baltijas ZA Prezidiju kopīgajā sēdē tika secināts, ka zinātniskās iestādes un augstskolas nevis jāapvieno, bet gan jātuvinā viena otrai. Šie savstarpējās tuvināšanās ceļi varētu būt dažādi. Piemēram, ZA zinātnieki varētu augstskolās lasīt speciālus kursus, studenti varētu izmantot ZA laboratorijas.

Vairāk uzmanības jāvelti aspirantūrām, kas neveic savu sūtību. Nereti pat trūkst cilvēku, kas vēlētos iestāties aspirantūrā. Speciālistu sagatavošana jāuzņemas kopīgi ZA un augstskolām.

Zinātne nevar attīstīties bez daudzpusīgiem sakariem. Pēc iespējas vairāk jāizvērs zinātniskie kontakti ar Rietumiem. Taču arī ar Austrumiem šie kontakti nedrīkst pavājināties. Pašizolēta zinātne nav dzīvotspējīga.

Jāpastāv daudz ciešākai saistībai starp zinātni un tautsaimniecību. Zinātne var un tai jārisina republikas problēmas.

Zinātnei būtiska problēma ir stabilitāte. Bez tās zinātne nevar sekmīgi attīstīties. Jābūt pārliecībai par drošu finansēšanu.

Nākotnē ZA varētu pārtapt par brīvprātīgu asociāciju, ko izveido institūti. Taču šo reorganizāciju nekādā ziņā nedrīkst sasteigt.

Akadēmiķis Viktors Hausmanis:

ZA institūta direktora statuss pašlaik ir ļoti nenoteikts: tiesības un nauda netiek dota, bet atbildību prasa. Kā lai institūts izpilda pasūtījumu, ja nav līdzekļu? Tā turpinoties, fundamentālie pētījumi nonāks strupceļā.

Manuprāt ir aplami, ka zinātnes padomes ekspertu komisijā vienuviet ir visdažādāko nozaru speciālisti. Tā, piemēram, valodniekam jāizšķir mākslas liktenis un mākslas zinātniekam — jābalso par valodniecības problēmām.

Nekādā gadījumā zinātnē nedrīkst pieļaut monopolu. Apvienojot ZA ar LU, humanitārās zinātnes daudz zaudētu. Rietumos zinātnes monopols nepastāv.

Dažkārt tiek atgādināts, ka K. Ulmaņa laikā ZA nebija un tīri labi iztika bez tās. Taču jāņem vērā, ka toreiz LU visus potenciālos zinātniekus nevarēja uzņemt. Daudzi aizgāja praktiskajā darbā.

Korespondētājloceklis Elmārs Blūms:

ZA Latvijai ir liels ieguvums. Pat ārzemnieki apbrīno mūsu iespējas uzturēt tik plašu ZA.

Zinātnes finansēšana pēc grantu sistēmas varētu būt visai efektīva. Ar vienu pašu finansējuma avotu ir par maz. (To apstiprina arī ārzemju pieredze.) Lietišķajām zinātnēm varētu būt savs fonds, kur līdzekļus ieskaita rūpniecības uzņēmumi. (Pagaidām fizikas un tehniskās zinātnes ar Latvijas uzņēmumiem nesadarbojas.) Pie institūtu laboratorijām ir iespējams dibināt nelielus komercuzņēmumus. Tas lielā mērā atvieglotu papildu līdzekļu iegūvi.

Vajadzētu panākt, lai zinātnieki par savu izstrādājumu ieviešanu ražošanā saņemtu daļu no peļņas. Licenču ziņā zinātnieki joprojām ir neaizsargāti.

Akadēmiķis Elmārs Grēns:

Zinātnes finansēšanas sistēma tagad vairs nav kaut kāda resora ziņā, bet atrodas pašu zinātnieku rokās. Tas ir būtisks ieguvums.

Tomēr ar vienu finansēšanas avotu nepietiek. Lai likvidētu monopolu zinātnē, nepieciešama fondu daudzveidība.

Jāveido lielas nacionālās programmas un mazas programmiņas. Tām vajadzīga tikai iniciatīva no apakšas. Sava loma ir arī konkurencei.

Pašreizējā Zinātnes padome nav optimāla. Tā jātransformē, lai to vairāk pietuvinātu reālajiem apstākļiem.

Runām par ZA likvidēšanu nav pamata. Nedrīkst ZA ar spēcīgu zinātnisko potenciālu pievienot šai ziņā daudz vajātajām augstskolām. Toties ir lietderīgi ZA no zinātnes ministrijas pārvērst par asociāciju — zinātnieku biedrību kopu. Sajā asociācijā varētu iestāties augstskolas, kā arī institūti. Institūtiem vajadzētu dot tiesības brīvi izstāties no asociācijas, pāriet uz akciju sabiedrībām vai firmām. Reorganizācija zinātnē jāveic pēc būtības, nevis tikai mainot nosaukumus.

Līdz šim ZA zinātniekiem nodrošināja mūža darbu. Šīs garantijas jāatceļ. Jāpāriet uz līgumiem. Tas sekmēs zinātnieku rotāciju, jaunu spēku pieplūšanu.

Jāapsver, vai ir lietderīgi saglabāt zinātņu kandidāta grādu un ZA korespondētājlocekļa titulu. Var būt, ka jāatstāj tikai akadēmiķa un zinātņu doktora nosaukumi.

Noteikti jāatsakās no akadēmiskajām piemaksām. Piemaksas varētu izdarīt tikai par konkrētu darbu.

Jāizlemj par zinātnieku pensijām, lai vecumdienās nebūtu jāmeklē kaut kādi blakus ienākumu avoti. Pamācoši, ka Vācijā zinātnieki pensionāri saņem pensijas 90% apmērā no algas.

Akadēmiķis Jānis Stradiņš:

ZA ir liela nozīme kultūras līmeņa paaugstināšanā. Un par tās demontēšanu ir lieki runāt.

ZA ir latviešu inteliģences mērķtiecīgā ceļa rezultāts. Jau no 1919. gada. Zinātnes attīstība Latvijā bija J. Raiņa un K. Ulmaņa uzmanības lokā.

Līdzšinējais ZA statuss vairs neder. Pāris gadu laikā ZA varētu pārveidot par personālo ZA. ZA institūtiem jādod patstāvība.

Jāizstudē ārzemju ZA pieredze. Protams, esam pārāk tālu no ASV zinātnes līmeņa. Taču mums ir reāla iespēja pietuvināties Zviedrijas vai Polijas līmenim.

Jānoregulē finansēšanas sistēma. Citādi pāris gadus varam ekspluatēt bāzi un atrasties pie sasīstas siles.

Pašlaik ZA ir 30 akadēmiķu un 48 korespondētājlocekļi. Goda un ārzemju locekļu kopskaits — 115. Turpmāk šo goda un ārzemju locekļu skaitu varētu palielināt līdz diviem simtiem.

Akadēmiķis Igors Kirko:

Latvijas ZA ir viena no labākajām visā PSRS. Un to likvidēt būtu noziegums.

Jāņem vērā, ka zinātnieku prāts ir viena no visvērtīgākajām precēm. Jāiemācās saņemt naudu par šo precī.

Pašlaik zinātne ir kritiskā stāvoklī. Kaut arī sēžam uz zelta āderes. Jāpiesaista kapitāls, ko var izlietot zinātnei.

Akadēmiķis Margers Līdaka:

ZA Ķīmijas un bioloģijas nodaļa ir pārāk plaša. Atsevišķi jāizveido lauksaimniecības un mežsaimniecības, kā arī medicīnas nodaļa.

Visiem zinātniekiem vajadzētu justies kā vienotam kolektīvam. Mums vajag nevis akadēmiķu institūtus, bet gan ZA institūtus.

Akadēmiķis Ivars Biļinskis:

Pozitīvi jāvērtē jaunizveidotās zinātnes padomes un ekspertu komisiju darbs. Esam pavirzījušies soli uz priekšu, lai ZA reāli tuvinātos augstskolām.

LR deputāts Jānis Vaivads:

Runas par ZA likvidēšanu ir provokācija. Vismaz no Augstākās Padomes puses neviens negatavoja zinātnei graut. Arī valdības nostāja pret zinātnei ir lojāla.

Jautājums ir par to, kā ZA spēs nodrošināt tālāku zinātnes attīstību. Sabiedrībai jāsaprot, cik nozīmīga ir zinātne. No sabiedrības attieksmes pret zinātnei izšķiras veselas nozares pastāvēšana: tiks vai netiks izdalīta nauda.

Sabiedrība vēlas paļauties uz ZA kā prāta potenciālu. Un šī vēlme jāattaisno.

Nākotnē jāizveido neatkarīga personālā ZA. Tas būs liels zinātnieku ieguvums.

Jurists Elmārs Vēbers:

ZA nedrīkst zaudēt juridiskās personas statusu. ZA nedrīkst saplūst ar augstskolām. Latvijai nepieciešama nacionālā ZA.

Tiesību zinātniekus nedrīkst apvienot zem vienas monopolorganizācijas. Vajadzīgi vairāki centri. Tiesību zinātnē vajadzīgs pluralisms.

Vilis Helms

ZINĀTŅU AKADEMIJAS PREZIDIJĀ

Vēstures institūta direktors Indulis Ronis 22. novembra sēdē sniedza ziņojumu par Latvijas vēstures pētījumiem. Viņš uzsvēra, ka bez nacionālās kustības nebūtu bijis neatkarīgās Latvijas. Diemžēl Latvijas brīvvalsts kļuva par Staļina šovinistiskās politikas upuri. Savas impēriskās ambīcijas Staļins visādi slēpa. Skaļu lozungu aizsegā tika darīts viss, lai atjaunotu Krievijas impēriju.

Tagad atkal pienācis tautas atmodas laiks. Latvieši cīnās par savām tiesībām būt vienlīdzīgiem ar citām tautām.

I. Ronis izteica domu, ka kvalificēti speciālisti ir lielākā valsts bagātība. Un šiem speciālistiem ir jāļauj strādāt, nevis jāaizraujas ar kārtējiem organizatoriskajiem pasākumiem.

Vēsturnieku darbs nav iedomājams bez arhīvu izmantošanas. Diemžēl tikai izredzētajiem ir ļauts darboties LKP arhīvā, kas ir tautai piederošo dokumentu glabātava. (Tur sakopota visa pret tautu vērsto represiju hronika.) Tauta ir tiesīga zināt tos noziedzniekus, kuri apšāva nevainīgus cilvēkus, laupīja, sūtīja uz Sibīriju.

Profesora A. Plotnieka uzskats: kompartija vairs nav vadošā un tai nav likumīga pamata pie sevis glabāt dokumentus, kas pieder visām partijām, visai tautai. LKP arhīvs ir jāiekļauj Vēstures arhīvā.

Akadēmiķis J. Stradiņš: ja LKP savu arhīvu likvidēs, tad nebūs iespējams uzrakstīt Latvijas pēckara vēsturi.

Tika izteikts arī satraukums par presē sastopamo vēsturisko faktu sagrozīšanu. Šis diletantisms izskaidrojams ar dokumentu nepieejamību, slēpšanu.

Turpinājumā sēde izskatīja projektu par Filozofijas un tiesību institūtu. Ņemot vērā Sabiedrisko zinātņu nodaļas priekšlikumus, Prezidija nodibinātās komisijas priekšsēdētāja E. Liepiņa ziņojumu, un pamatojoties uz ZA statūtu 40. punktu, ZA Prezidijs nolēma atbalstīt Filozofijas un tiesību institūta kolektīva pilnsapulces priekšlikumu par patstāvīga akadēmiska Filozofijas un socioloģijas institūta izveidošanu.

Ar 1991. gada 1. janvāri Filozofijas un tiesību institūts tiek pārveidots par Filozofijas un socioloģijas institūtu Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas sastāvā. Līdz 15. janvārim Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļai jāpieņem lēmums par Filozofijas un socioloģijas institūta galvenajiem darba virzieniem un jāiesniedz apstiprināšanai Prezidijā. Jāorganizē institūta direktora ievēlēšana. Jāapstiprina institūta statūti.

Prezidijs noraidīja priekšlikumu par Tieslietu institūta dibināšanu. Paredzēts, ka pārejas posmā pastāvēs Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas Tiesību zinātņu nodaļa.

Noklausījies ZA Lietu pārvaldnieka V. Kozlovska ziņojumu un, pamatojoties uz ZA statūtu 40. punktu, ZA Prezidijs nolēma atzīt par lietderīgu nodibināt patstāvīgu ZA saimnieciskā aprēķina uzņēmumu «Tehniskais centrs». Centram ir atļauts izmantot ZA augstceltni, viesnīcu «Zinātnes nams», Salaspils enerģētisko, ūdens un kanalizācijas tīklu iecirkni un garāžu. Centrs noslēdz līgumu ar ZA Prezidiju.

* * *

27. decembrī notika kārtējā LZA Prezidija sēde.

Akadēmijas prezidents akadēmiķis J. Lielpēteris ziņoja par Latvijas Zinātņu akadēmijas un Polijas Zinātņu akadēmijas delegāciju sarunām Varšavā. Sarunu rezultātā noslēgts sadarbības līgums starp abām akadēmijām. Latvijas un Polijas ZA institūti veiks kopīgus zinātniskos darbus, realizēs zinātnieku tiešu ilgtermiņa apmaiņu, veicinās zinātnieku darbu savos arhīvos un bibliotēkās. Tika atzīmēts, ka Polijas Zinātņu akadēmija, salīdzinoši ar citu socialistisko valstu akadēmijām, iepriekšējos gados bijusi daudz mazāk politizēta, un tai ir spēcīgi sakari ar Rietumu zinātnei. Polijā ir īpašs likums par Polijas Zinātņu akadēmiju. LZA prezidijs izteicās par to, ka līdzīgs likums vajadzīgs Latvijā.

Noklausījās jaunievēlētā LZA korespondētājlocekļa profesora Jāņa Bārdziņa zinātnisko ziņojumu par jaunākajiem sasniegumiem programmu sintēzes un testēšanas automatizācijas jomā. Šie Latvijas universitātes Matemātikas un informātikas institūtā veiktie pētījumi guvuši atzinību pasaules zinātnē: nolasīti vairāki referāti starptautiskās konferencēs, publicēti raksti ārzemju zinātniskajos žurnālos. Patreiz, pēc VFR izdevniecības «Springer-Verlag» priekšlikuma, iznāk angļu valodā sagatavota

rakstu izlase par Baltijas kompjūterzinātnes būtiskākiem sasniegumiem.

Tika runāts un lemts par LZA 1991. gada darbības plāniem. Lai LZA locekļi varētu izplānot savu laiku, Prezidijs noteica tradīciju, ka turpmāk LZA Kopsapulces kārtējās sēdes notiks marta pēdējā ceturtdienā (gada sesija) un novembra pēdējā ceturtdienā (jaunu LZA locekļu vēlēšanas). Kopsapulces sēdēs 1991. gadā apspriedīs (iepriekšējā darba kārtība): 28. martā — Kopsapulces gada sesija: a) par 1990. gada rezultātiem; b) par strukturālām izmaiņām LZA sistēmā; 16. jūlijā — Kopsapulces ārpuskārtas sesija ar LZA ārzemju locekļu piedalīšanos: a) Akadēmijas prezidenta ievadziņojums; b) LZA jaunu Statūtu projekta izskatīšana; 28. novembrī — jaunu LZA locekļu vēlēšanas. Tāpat noteica, ka sākot ar 1991. gada februāri, LZA Prezidija kārtējās sēdes notiks katra mēneša otrajā ceturtdienā plkst. 9.30.

Noklausījās informāciju par ITC un SKB finansiālo stāvokli beidzot 1990. gadu un prognozēm 1991. gadam. Finanšu daļas priekšnieks A. Poliš stāvokli atsevišķos gadījumos raksturoja kā kritisku. Prezidijs vērsa institūtu direktoru uzmanību uz to, ka institūtiem jāseko savu SKB darbībai; Prezidijam jāseko ITC darbībai.

Prezidijs pieņēma zināšanai, ka samazināti centralizētie izdevumi zinātnes finansēšanai. Piemēram, LZA bija pieteikts 1,6 miljoni rubļu, izdalītā summa — 1,1 miljons rubļu. Līdz ar to tagad jāpārreķina 1991. gada izdevumi. Tāpēc arī uz vēlāku laiku (orientējoši — martu, aprīli) atlikta Prezidija ikgadējo prēmiju piešķiršana par zinātniskajiem darbiem.

Tā kā 1991. g. budžets (kas sastāv no grantiem utt.) vēl nav galīgi noformēts, tad, lai institūti varētu izmaksāt janvārī algas, Prezidijs nolēma piešķirt tiem avansu $\frac{1}{12}$ apmērā no 1988. gada budžeta.

Indulis Ronis,
vēstures zinātņu doktors

PAR LATVIJAS VĒSTURES PĒTIJUMIEM

PSRS totalitārisma ideoloģiskais diktāts vissmagāk skāra tieši 19. un 20. gs. Latvijas vēstures izpēti. Galvenokārt tas bija saistīts ar Staļina noformētā totalitārisma dziļāko būtību. Manuprāt, nepietiekami tiek nodalīti utopiskie lielinieku (īpaši V. Ļeņina un Ļ. Trocka) pasaules revolūcijas plāni un to asiņainais realizācijas eksperiments no Staļina totalitārās sistēmas ar tās impērisku ideoloģiju.

Tiesa, ar Oktobra apvērsumu, it īpaši ar Satversmes sapulces padzišanu 1918. gada janvārī kontrrevolucionārā ceļā tika pārtraukta Krievijas 1917. gada revolūcijas demokrātiskā attīstība, izvērsti masu terors. Tomēr, kā liecina t. s. nepa periods, potenciāli tika saglabāta demokrātiskās attīstības tendence. Līdz ar staļiniskā totalitārisma uzvaru divdesmito gadu beigās, manuprāt, pilnībā tika pārsvītrots iepriekšējais lielinieciskais teorētiskais mantojums, saglabājot tikai tā frazeoloģiju un ekspluatējot tā vēsturisko mantojumu. Tas bija īpaši bīstams ierocis masu psiholoģijas pakļaušanā, kā par to salīdzinoši liecina arī nacionālsociālisma prakse Vācijā (tā pirmsākumi rodami 19. gs. sociālistiskajā kustībā). Manuprāt, bez šī ievada nav iespējams sniegt līdzšinējās Latvijas PSR histogrāfijas vērtējumu.

Staļiniskā totalitārisma dziļākā būtība slēpās Krievijas lielvalstiskumā, kad par augstāko vērtību tika izvirzīta Krievijas impērijas mantojuma saglabāšana, atjaunošana, vēlāk pat paplašināšana, tikai ietērpjot to jaunā ideoloģiskā formā un izmantojot austrumu despotijām raksturīgās saimniekošanas metodes. Tas bija viens no dziļākajiem regresa posmiem cil-

vēces vēsturē, un sevišķi traģiski tas skāra PSRS nekrievu tautu nacionālās intereses.

Par vienu no galvenajiem staļiniskās despotijas uzbrukuma virzieniem kļuva PSRS sastāvā iekļauto tautu nacionālā identitāte, īpaši nekrievu nacionālisms un patriotisms (tieši te arī slēpjas mūsdienu nacionālo konfliktu vēsturiskās saknes).

Latvijā tas visklajāk izpaudās totālos politiskos uzbrukumos Latvijas Republikas vēsturiskajam mantojumam, tās priekšvēsturei un vēsturei. Latviešu nacionālajai kustībai tika pretstatīta šķiru cīņa un revolucionārā kustība, parasti apoloģizējot revolucionāro vardarbību.

Nav nepieciešams apgalvot, ka obligātās metodoloģijas ietvaros nebūtu veikti arī vērā ņemami profesionāli 19. un 20. gs. pētījumi Latvijas vēsturē — tika apzināts plašs jaunu avotu klāsts, izstrādāta plaša faktūra. Tomēr šo darbu metodoloģiskā interpretācija ir nopietni apšaubāma, arī manos darbos. Jo laika pārbaudi izturēja pamatkritērijs, ka lielākais latviešu tautas vēsturiskais sasniegums bija savas valsts proklamēšana 1918. gada 18. novembrī.

Tāpēc, sabrūkot politiskajiem un metodoloģiskajiem šķēršļiem, vēsturnieki daudz ko pārvērtē no līdzšinējā, ka arī pievērsās daudziem jauniem tematiem — nacionālās kustības vēsturiskajai lomai, tās diferenciacijai politiskajos strāvījumos, sabiedrisko un politisko darbinieku vērtējumam, piemēram, pašlaik institūts ir aktīvi iesaistījies Jāņa Čakstes un Kārļa Ulmaņa mantojuma apzināšanā un izvērtēšanā. Par vienu no pamattēmām ir kļuvusi Latvijas Republikas vēsture. Jauns virziens ir nacionālo minoritāšu vēstures sistematiska izpēte Latvijā 19. un 20., latviešu emigrācija uz Ameriku gadsimtu mijā. Turpinās arī sociālekonomiskie pētījumi. Ir iecere sagatavot jaunu kreiso partiju vēsturi (to vidū LKP). Plašāk jāizvērsē pētījumi otrā pasaules kara tematikā, par latviešu dzīvi ārpus Latvijas u. c. Nozīmīga ir Latvijas zinātnes vēstures tēma.

Nopietns uzdevums ir Latvijas vēstures objektīvā izpēte totalitārisma apstākļos. Tas ir ļoti perspektīvs virziens, kas varētu kļūt par vienu no vadošajiem pasaules historiogrāfijā. Tiesa, šī uzdevuma veikšana ir visai sarežģīta un prasa lielu avotpētniecisko darbu, kas ir saistīts ar specifiskām grūtībām.

Pašlaik vēstures zinātnes fundamentālie attīstības virzieni tiek nosprausti demokrātiskā ceļā Latvijas Zinātnes padomes ietvaros. Tāpēc plašāku iecerētās tematikas izklāstu uzskatu par priekšlaicīgu. Tomēr gribētu pievērst uzmanību dažiem objektīviem draudiem, ko sevi var slēpt jaunā finansēšanas sistēma.

Galvenais varētu būt zinātnisko iestāžu un to zinātnisko padomju tradīciju likvidēšana. Īpaši bīstama būtu sabiedrisko zinātņu monopolizācija vienas zinātniskās iestādes ietvaros un no tās izrietošās nopietnās akadēmiskās un politiskās sekas.

Protams, nav vajadzības saglabāt iepriekšējo zinātnes attīstības koncepciju un tās kvantitatīvo atskaišu sistēmu. Šajā ziņā ļoti pozitīvi vērtējams Latvijas Zinātnes padomes finansēšanas mehānisms. Tomēr jābaidās, ka Latvijas Zinātnes padome var sākt forsēt sabiedrisko zinātņu nodošanu augstskolas pārziņā. Sen un ar dziļu pārliecību atbalstot zinātnisko iestāžu tuvināšanas nepieciešamību augstskolai (Vēstures institūta darbinieki lasa ap 10 speckursu un 5 pamatkursus). Tomēr priekšlaicīga un kļūdaina ir kuluāros plaši apspriestā ideja par Vēstures institūta tūlītēju pievienošanu Latvijas Universitātei. Vispirms ir jābūt skaidrībai, cik absolventu vēsturnieku ir nepieciešams Latvijai — vai katru gadu gandrīz 200, kā pašlaik, vai 20, varbūt pat 10. Turklāt nevajadzētu atgriezties pie anekdotiskās «pašorganizēšanās» slimības, vienalga, kādu ideju vārdā to dara.

Taupības režīma apstākļos mums īpaši uzmanīgi jāapietas ar cilvēku nervu sistēmu — jāriko kvalifikācijas konkursi zinātniskajās iestādēs,

augstskolās, koledžās, arhīvos, muzejos utt. Jo, kā liecina vēsturiskā pieredze, «lielie lēcieni» parasti gan dod pretēju efektu.

Pusotra procenta finansējuma robežās (no kopējā Latvijas Zinātnes budžeta) par optimālāko Latvijas vēstures attīstības centra modeli var uzlūkot 1936. gada paraugu — Latvijas Vēstures institūtu (kā esošās vai topošās Zinātņu akadēmijas sastāvdaļu) un Latvijas Universitāti. Nepieciešama būtu institūta vadības modifikācija — ar pētnieku ievēlētu direktorātu vadībā (uz 2—3 gadiem), kas no sava vidus ievēlētu direktoru rīkotāju. Direktorāts būtu atbildīgs institūta Zinātniskajai padomei. Direktorātā vajadzētu būt iekļautam Latvijas Universitātes pārstāvim, plānojamā Baltijas institūta pārstāvim un kādam ievērojamam ārzemju centra Latvijas vēstures speciālistam. Katrā ziņā reorganizācija veicama zinātniekiem pašiem.

Mudīte Eizentāle

BAGĀTAIS MŪZS

Steidzīgi gadi noskaitījuši septiņdesmit profesoram Kārlim Tabakam, pienākuma cilvēkam ar izcili vadītāja talantu, 1958. gadā atjaunotās Rīgas Tehniskās universitātes pirmajam direktora vietniekam. Vēl šodien toreizējie padotie ar apbrīnu atceras viņa enerģiju, prasīgumu, noteiktību un organizatora spējas, kad vajadzēja sākt darbu tikko atjaunotajā augstskolā. Tika radīti jauni plaša profila mācību plāni, risinātas štatu, kadru, telpu un citas nebeidzamas problēmas, jo mācību procesam vajadzēja noritēt mērķtiecīgi un kvalitatīvi jau no pirmās darba dienas.

Augstskola būtu ieguvusi vēl vairāk, ja K. Tabaks institūta vadībā būtu strādājis ilgāku laiku, nekā viņam atļāva. (Toreiz jau vadītājus iecēla varas gaitēnos, nevis izvēlējās kolektīvs).

Ļoti daudziem Elektroenerģētikas fakultātes tagadējiem mācībspēkiem profesors savulaik mācījis elektriķu «ābeci» — elektrotehnikas teorētiskos pamatus. Studentu kārtā būdami, to apgūvām pēc satura, mācījāmies pie viņa pasniegšanas formas un metodes, un vienmēr pie viņa varēja apgūt kolektīva vadīšanas prasmi.

Profesors ir beidzis trīs augstskolas: LŪ, kas devusi inženiera diplomu, Maskavas Enerģētisko institūtu, kura aspirantūrā viņš tieši saskāries ar zinātņi un zinātniekiem ar pasaules vārdu, un arī, kā viņš pats dēvē, visdrūmāko no skolām — kara gadus 130. Latviešu strēlnieku divīzijas sakaru bataljona sastāvā, kura ieaudzinājusi atbildības izjūtu visam mūžam.

Profesora K. Tabaka galvenais rūpju bērns gadu desmitus ir bijusi Vispārīgās elektrotehnikas — vēlāk Teorētiskās elektrotehnikas katedra — tās mācību un metodiskais darbs, zinātniskais darbs un kadru audzināšana.

Profesors nav ļāvis saviem padotajiem sēdēt mierīgi uz vietas. Seši no viņiem aspirantūrā apguvuši Maskavas skolu Elektrotehnikas teorētiskajos pamatos, viens — Ļeņingradas skolu, citi stāžējušies ASV, dienvidslāvijā, Kanādā, Ķīnā, vēl cits komandēts mācīt studentus Madagaskarā, Gvinejā, citi jau aizgājuši vadošā darbā RTU struktūrvienībās.

Varat jautāt jebkuram no viņiem, atbilde būs viena: vadīt mācījos no profesora Tabaka; ko nozīmē metodiski pareizi pasniegt, arī sapratu, strādājot katedrā viņa vadībā.

Veselam metodisko darbu ciklam profesors izvedis cauri savu katedras kolektīvu. Sešdesmitajos gados — sākot ar pirmajiem lekciju koncepta paragrāfiem, tālāk ar uzdevumu krājumiem, visu laiku pārveidojot

un uzlabojot laboratorijas darbu aprakstus, pašu laboratoriju iekārtojot ar universālajiem stendiem, lai pabeigtu pilnīgu frotālās metodes ieviešanu. Un nobeidzot — katedras autoru kolektīva uzrakstītā mācību grāmata Elektrotehnikas teorētiskajos pamatos K. Tabaka redakcijā — pirmā latviešu valodā, kuras tapšana nav iedomājama bez profesora nemiera gara, visus mudinot ievērot plānotos termiņus. Domāju, ka profesors var būt gandarīts par to, ka šodien, kad grāmatas trešā daļa vēl ir izdevniecībā, pirmā jau pazudusi no grāmatniņu plauktiem.

Lai jaunajai vadītāju paaudzei arī būtu tādas spējas sajūst, paredzēt jauno, perspektīvo un nepieciešamo savā darbā, kādas pārpārēm bijušas profesora darba gaitās! Kā vissavienības elektrotehnikas teorētisko pamatu komisijas priekšsēdētāja vietnieks viņš iepazinies ar visu lielāko augstskolu analogo katedru darbu kaimiņu republikās, vienmēr par redzēto un dzirdēto dalījies katedrā, analizējis, salīdzinājis, skaidrojis savas idejas.

Trīs gadu desmitus man laimējies strādāt profesora K. Tabaka tiešā vadībā, tādēļ droši varu apgalvot, ka viņš nevienam neliegs noderīgu padomu.

IZNĪCIBAI — 74 MILJONI

Padomju propaganda veselu pusgadsimtu kladzināja par brūno fašismu, Hitleru dēvēja par pasaules briesmīgāko nevēru. (Noziedznieks Hitlers neko vairāk par nicināšanu, protams, nav pelnījis.) Ar sacelto troksni ap brūno fašismu padomju ideologi centās cik spēcīgi novērst uzmanību no daudz asinskārīgākā sarkanā fašisma. Tas viss atgādināja bēgošu zagli, kas, lai novērstu uzmanību no sevis, kliedz: ķeriet zagli!

Tagad pievērsīsimies statistikai. 1918.—1923. gadā Padomju Krievija zaudēja 23 miljonus cilvēku. Upuru skaits 1924.—1941. gadā (miera laikā!) sasniedza 14 miljonus. Tad savu paņēma karš. Pēc A. Kvaša aprēķiniem tiešie cilvēku zaudējumi 1941.—1945. gadā bija apmēram 27 miljoni (nevis 20 miljoni, kā apgalvoja Staļins).

Zinot iedzīvotāju skaitu 1941. un 1950. gadā, ikgadējos dzimstības un dabiskās mirstības koeficientus, var aprēķināt, ka upuru skaits 1941.—1949. gadā pārsniedza 37 miljonus.

Kopējais vardarbīgā nāvē zaudēto cilvēku skaits padomju valstī 1918.—1949. gadā ir apmēram 74 miljoni. Ņemot vērā, ka šajā pašā laika periodā (32 gados) kopējais valstī mirušo skaits bija 160 miljoni, var secināt: gandrīz katrs otrais cilvēks (precīzāk — 46%) padomijā ir gājis bojā vardarbīgā veidā. Staļina nāves dzirnas maluņas nežēlīgi — ik gadus vidēji 2,3 miljonus cilvēku.

Padomju valstī cilvēku mainība ir bijusi divarpus reizes lielāka nekā pārējā Eiropā. Tādos apstākļos būtu absurds runāt ne tikai par tradīciju un kultūras attīstību, bet pat par to saglabāšanu.

Arī kara mākslā Padomju valstij pietrūka kultūras. (Tas skan varbūt pārāk nežēlīgi! Diemžēl patiesību nevar noslēpt.) Rēķinot kara zaudējumus uz katru tūkstoši iedzīvotāju, Padomju pusē bija zaudēti 200 cilvēku, Vācijas pusē — 65. Tātad Staļins karoja trīsreiz sliktāk par Hitleru.

Jākonstatē, ka Staļina nāves dzirnām bija stingrs militārekonoms pamats, kas balstījās uz ekonomisko genocīdu. No ekonomiskā organisma sākumā tika izrauta tā dzīvīgākā daļa — privātīpašums, vēlāk — arī kooperatīvais īpašums, akciju un personiskais īpašums. Tas pārvērtās par genocīdu arī pret iedzīvotājiem. Šo politiku realizēja padomju varas aparāts, kas balstījās uz aklu administratīvu pakļaušanos un teroru pret nepakļāvīgajiem, citādi domājošajiem.

Ekonomiskais genocīds turpinās vēl šodien. Tas pastāvēs tik ilgi, kamēr mēs nenodrošināsim visu īpašuma formu līdztiesību un neieinteresēsim visas iedzīvotāju grupas. Nevieni nedrīkst ierobežot ekonomisko iniciatīvu. No «sociālisma» važām jāatbrīvojas pilnīgi un galīgi.

(Pēc padomju preses materiāliem.)

KĀDĀ KODĀ STRĀDĀSIM?

Atklāta vēstule personālo skaitļotāju lietotājiem

Jau gandrīz divus gadus Latvijā darbā ar IBM tipa personālajiem skaitļotājiem latviešu valodai izmanto Latvijas Universitātē Matemātikas un institūtā izstrādāto kodēšanas standartu, kas apstiprināts arī par republikas standartu ar numuru RS 1040—90. Tas ir tā saucamais trīsvalodu standarta kodējums, jo nodrošina vienlaicīgu darbu ar skaitļotāju trīs valodās: latviešu, krievu un angļu valodā. Standartam par pamatu ņemta krievu valodas kodēšanas tabula (t. s. alternatīvajā kodējumā), to papildinot ar latviešu valodas burtiem ar diakritiskajām zīmēm. Dotais standarts ir diezgan plaši ieviests praksē un to ir pārņēmuši arī Latvijas galvenie skaitļošanas tehnikas piegādātāji un apkalpotāji, kas par zināmu samaksu šo standartu «iebūvē» jebkuros skaitļotājos (kā zināms, pagaidām vēl neviena firma neražo skaitļotājus speciāli darbam Latvijā apstākļos). Standarta izstrādāšana savu mērķi kopumā ir sasniegusi, novēršot nekoordinētību latviešu valodas izmantošanā skaitļotājos. Tomēr mēs domājam, ka ir pienācis laiks vēlreiz pārskatīt jautājumu par latviešu valodu skaitļotājos. Mēģināsim paskaidrot, kāpēc.

Standartam RS 1040—90 (kā jebkuram standartam), protams, ir virkne trūkumu; — tas nenodrošina tekstuālas informācijas sakarotāšanu latviešu alfabētā, kā arī vienkāršu burtu konvertēšanu no mazajiem burtiem uz lielajiem un atpakaļ;

— tā kā latviešu burti ir izvietoti grafikas zīmju vietā, standarta lietošana bieži sabojā displeja ekrāna dizainu, kur rāmišu un dažādu norāžu vietā parādās nesakarīgi latviešu burti;

— dažādas lietišķās programmas, arī tekstu redaktori un procesori, neatzīst latviešu burtus par burtiem, bet gan par vārdu atdalītājiem (loģiski, jo lietoto kodu vietā ir zīmes, ar ko parasti atdala, piemēram, ailes tabulās). Sakarā ar to tekstu procesoru funkcijas, kas paredzētas darbam ar veseliem vārdiem (vārdu pārvešana, pareizrakstības kontrole utt.), latviešu valodai strādā aplami. Sajā ziņā situācija ir pat kurioza. Atbilstoši standartā prioritāti krievu valodai, pilnīgi visu nacionāliem alfabētiem atvēlētu vietu kodēšanas tabulā aizņem krievu alfabēts, bet, tā kā arī tam vieta tur ir par mazu, tad daļa mazo krievu rakstības burtu arī atrodas grafisko zīmju vietā. Tādējādi arī ar krievu valodu teksta procesori nestrādā. Tā sakot, ja nav lemts vienam, tad lai nebūtu arī otram. Padomju Savienībā šī problēma ir atrisināta, uzrakstot teksta procesoru krievu valodai — LEXICON. Bet kas uzrakstīs tekstu procesoru standartā RS 1040—90?

Minētais standarts nav pazīstams ārzemēs. Tas izpaužas tad, kad kāda ārzemju firma vai nu pēc pasūtījuma, vai arī labdarības nolūka izstrādā skaitļotāja programmu speciāli Latvijas vajadzībām. Tad nu atklājas, ka latviešu burti galu galā tiek lietoti pilnīgi patvaļīgi un ir apgrūtināta informācijas apmaiņa.

Daļu no minētajiem trūkumiem var novērst, padarot nacionālo alfabētu pazīstamu operacionālajai sistēmai MS-DOS. Šim nolūkam pēdējo versiju operacionālās sistēmas satur speciālu mehānismu — Kodu lapas (Code Page). Kodu lapas ir izdalītas atsevišķām valstīm vai valstu grupām, piemēram, Dānijai, Norvēģijai, Portugālei, Franču Kanādai. Tas satur kodēšanas tabulu, burtu secību alfabētā, lielo un mazo burtu atbilstības tabulu, burtu izskatus attēlošanai uz displeja un printera, tastatūras aprakstu nacionālo alfabēta burtu ievadei, kā arī skaitļu pieraksta formātu, datuma formātu, laika pieraksta formātu, cenu pieraksta formātu. Sākot darbu, lietotājs pārslēdzas uz vajadzīgo Kodu lapu un operacionālā sistēma pati nodrošina attiecīgās valodas burtu ievadi, attēlošanu un drukāšanu, kā arī citas ērtības. Pareizi strādā arī tās lietišķās programmas, kas informāciju par nacionālo vidi ņem no operacionālās sistēmas.

Vieglī saprast, ka latviešu valodai savas Kodu lapas nav, toties ir ziņas, ka tādas tiek gatavotas krievu, ukraiņu, baltkrievu un pat gruzīnu valodai. Lai pārliecinātos, ka Kodu lapa nodēvēta arī latviešu valodai, viens no šīs vēstules autoriem izveidoja MS-DOS 3.30 demonstrācijas versiju ar Kodu lapu uz standarta RS 1040—90 bāzes. Rezultāts pārsniedza cerēto, tāpēc arī tapa šī vēstule ar šādu priekšlikumu:

Izstrādāt savu Kodu lapu, kuru piedāvāt korporācijai Microsoft ieviešanai operacionālās sistēmās MS-DOS un OS/2.

Tā kā sagaidāms, ka šis koncerns, kas kopā ar IBM nosaka stratēģiju personālo skaitļotāju un programmu tirgū, diez vai gribēs nodarboties ar tik mazu reģionu kā Latvija (loti mazs tirgus), vajadzētu kooperēties ar kaimiņiem — Lietuvu un Igauniju, veidojot Code Page BALTIC. Tā kā Baltijas valstis kopā aizņem teritoriju, kas ir divas

reizes lielāka par Portugāli, iebildums par pārāk mazu reģionu nebūtu nopietns (Portugālei ir sava Kodu lapa — numurs 860).

Ja izdotos panākt šādas Kodu lapas iekārtošanu, — tas nozīmētu Baltijas valstu atzišanu starptautiskā kompjueru tirgū un dotu iespēju programmu izstrādātājiem ievērot mūsu nacionālo valodu specifiku;

— skaitļotāju lietotājiem stipri atvieglotu darbu latviešu valodā, jo atkrīstu nepieciešamība pēc daudzajām programmām displeja, tastatūras un printera apkalpei — to visu darīs pati operacionālā sistēma. Arī daudzas lietišķās programmas kļūs stipri draudzīgākas pret latviešu valodu.

Piedāvātā priekšlikuma realizācijai sākumā nepieciešams izstrādāt Kodu lapas projektu. To izstrādājot, pirmā problēma atkal būs izmantojamā kodēšanas tabula, kurai jānodrošina ne vairs trīsvalodība, bet gan četervalodība (latviešu, lietuviešu, igauņu un angļu valoda) un pat atsevišķos gadījumos piecvalodība (ja vienlaikus jālieto arī krievu valoda). Par laimi, te nekas no jauna vairs nav jāizstrādā, jo ir pazīstamas vismaz divas standartizētas kodēšanas tabulas ar baltiešu alfabēta burtiem: Lietuvas standarts RST 1095—89 un starptautiskais standarts ISO 8859/4. Var diskutēt par to, kurš no minētajiem standartiem ir vairāk piemērots Kodu lapai, jo katram atkal var atrast savu trūkumu. Ja negrib pilnīgi atteikties no krievu valodas vienlaicīgas lietošanas kopā ar baltiešu valodām, tad vairāk piemērots ir lietuviešu standarts, kas nepārklājas ar Padomju Savienībā pieņemto krievu valodas kodēšanas standartu KO 1—8 (pamata kodējums). Turklāt lietuviešu standarts ir izveidots uz tās kodēšanas tabulas bāzes, kas tiek lietota daudzvalodu Kodu lapā (numurs 437), un tad nebūtu nepieciešama pilnīgi sava Kodu lapa — atliktu papildināt Kodu lapu 437.

Pēdējais jautājums — kam ar šo problēmu būtu jānodarbojas? Mēs domājam, ka tas jā dara Republikas valdības līmenī, griežoties arī pie kaimiņu republiku valdībām jautājumā par kopīgas komisijas sastādīšanu. Šo vēstuli mēs rakstām, lai sāktu risināt problēmu.

Būtu ļoti atrast domu biedrus no skaitļotāju izmantotāju — praktiķu vidus, kas palīdzētu izdarīt spiedienu uz valdību. Varbūt varētu ieinteresēt Zinātnieku savienību vai Informatizācijas asociāciju. Nebūtu slikti, ja presē izraisītos diskusija par šo jautājumu.

Tātad, kādā kodā mēs turpmāk strādāsim?

Ints Lukss, Edgars Mūkins

(Continue)

Character	Description	----- ASCII Codes -----	
		Decimal	Hexadecimal
o	Small Estonian letter «o with tilde»	147	93
O	Capital Estonian letter «O with tilde»	149	95
ū	Small Lithuanian and Latvian letter «u with macron»	150	96
ų	Small Lithuanian letter «u with cedilla»	151	97
ģ	Small Latvian letter «g with cedilla above»	152	98
ļ	Capital Latvian letter «L with cedilla»	156	9C
„	Lower quotation mark	157	9D
š	Small Lithuanian and Latvian letter «s with caron»	158	9E
S	Capital Lithuanian and Latvian letter «S with caron»	159	9F
ā	Capital Latvian letter «A with macron»	160	A0
I	Capital Latvian letter «I with macron»	161	A1
ķ	Small Latvian letter «k with cedilla»	162	A2
K	Capital Latvian letter «K with cedilla»	163	A3
ņ	Small Latvian letter «n with cedilla»	164	A4
Ņ	Capital Latvian letter «N with cedilla»	165	A5
Ū	Capital Lithuanian and Latvian letter «U with macron»	166	A6
U	Capital Lithuanian letter «U with cedilla»	167	A7
Ģ	Capital Latvian letter «G with cedilla»	168	A8

CODE PAGE 8?? — BALTIC

FOR LITHUANIAN, LATVIAN AND ESTONIAN REPUBLICS

1. Character set. (draft)

Character	Description	----- ASCII Codes -----	
		Decimal	Hexadecimal
Ć	Capital Lithuanian and Latvian letter «C with caron»	128	80
ė	Small Lithuanian letter «e with dot above»	130	82
ā	Small Latvian letter «a with macron»	131	83
ą	Small Lithuanian letter «a with cedilla»	133	85
ļ	Small Latvian letter «l with cedilla»	134	86
č	Small Lithuanian and Latvian letter «c with caron»	135	87
ē	Small Latvian letter «e with macron»	136	88
Ē	Capital Latvian letter «E with macron»	137	89
ę	Small Lithuanian letter «e with cedilla»	138	8A
Ē	Capital Lithuanian letter «E with cedilla»	139	8B
ī	Small Latvian letter «i with macron»	140	8C
į	Small Lithuanian letter «i with cedilla»	141	8D
Ą	Capital Lithuanian letter «A with cedilla»	143	8F
Ė	Capital Lithuanian letter «E with dot above»	144	90
ž	Small Lithuanian and Latvian letter «z with caron»	145	91
Ž	Capital Lithuanian and Latvian letter «Z with caron»	146	92

(Continue)

Character	Description	----- ASCII Codes -----	
		Decimal	Hexadecimal
Į	Capital Lithuanian letter «I with cedilla»	173	AD

Notes:

- 1) ASCII Codes — from Standard of Lithuanian Republic RST 1095—89.
- 2) The other characters corresponds to the Character set IBM Code page 437.

2. COUNTRY-DEPENDENT INFORMATION.

Country Code	???
Date Format	DD.MM.YY
Thousands Separator	„ „ (blank)
Decimal Separator	„ „ (comma)
Date Separator	„ „ (dot)
Time Separator	„ „ (colon)
Currency Symbol	???
Number of decimal digits in currency notation	2
Currency Format	S 123.00
Time Format	24-hour clock

3. COLLATING SEQUENCE FOR SORTING.

(without Estonian)

Aa Aą Ąā Bb Cc Čč Dd Ee Eę Ėė Ēē Ff Gg Gg
 Hh Ii Įį Ii Yy Jj Kk Kķ Ll Lļ Mm Nn Ņņ Oo
 Oo Pp Rr Ss Šš Tt Uu Uų Ūū Vv Zz Žž

Note: The capital and small letters are with same weights for sorting. The present sequence determines a Case Map too.

4. SUGGESTIONS FOR BALTIC KEYBOARDS.

Using a «died» keys for enter of diacritized letters.

.... must be work out

5. BALTIC FONTS FOR SCREEN AND PRINTER.

Characters definition for fonts 8×8, 8×14, 8×16, 9×12 etc.
 must be work out

Corrections and suggestions please send to:

Ints Lukss, 229021, Dienvidu str. 7/2—89
 Salaspils-1, Rīga, Latvian Republic

VIZMA BELSEVICA

Vizma Belševica (īstajā vārdā Vizma Elsberga) dzimusi 1931. gadā Rīgā. Viena no izcilākajām latviešu mūsdienu dzejniecēm un tulkotājām, ievērojama prozaiķe.

Beigusi M. Gorkija Literatūras institūtu Maskavā (1961. g.). Dzejoļus publicē kopš 1956. gada. Izdoti vairāki dzejoļu krājumi, to vidū «Zemes siltums» (1959. g.), «Jūra deg» (1966. g.), «Gadu gredzeni» (1969. g.), «Madarās» (1976. g.). Stāstu krājumi «Ķikuraga stāsti» (1965. g.), «Nelaime mājās» (1979. g.). 1980. gadā Jaunatnes teātrī iestudēta luga bērniem «Sofijas nolaupīšana» (pēc H. Loftinga darbu motīviem).

Izcilā kvalitātē atdzejojusi pasaules klasiķu — V. Sekspīra, A. Puškina darbus, devusi Latvijas lasītājiem Dž. K. Džeroma, A. Heilija, E. Hemingveja, R. Kiplinga, A. Milna, A. Muntesa, E. Po, D. Graņina, A. Grīna, K. Paustovska u. c. darbu augstvērtīgus tulkojumus. Savukārt V. Belševicas darbi tulkoti un atkārtoti izdoti gan Maskavā, gan arī Amerikā, Skandināvijas valstīs u. c.

Vizma Belševica ir PEN kluba Latvijas nodaļas priekšsēdētāja.

MIERVALDIS BIRZE

Miervaldis Birze (īstajā vārdā Miervaldis Bērziņš) dzimis 1921. gadā Rūjienā. Viens no izcilākajiem mūsdienu latviešu rakstniekiem, prozas meistars. Kara laikā bijis ieslodzīts hitleriešu cietumos un koncentrācijas nometnēs. Beidzis Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāti (1949. g.), pēc tam strādājis par ārstu Cēsīs (līdz 1966. g.).

Stāsti publicēti kopš 1953. gada. Popularitāti ieguvis ar garo stāstu «Visiem rozēs dārzā ziedi...» (1958. g.), kurā attēlota cīņa pret fašistiem. Publicēti stāstu un tēlojumu krājumi: «Pirmie ziedi» (1956. g.), «Kā radās stāsts» (1961. g.), «Atmiņas, atmiņas...» (1968. g.), «Divu jūru kras-tos» (1978. g.).

Pēc viņa scenārija uzņemta kinofilma «Diena bez vakara» (1962. g.), kuras sižets izmantots stāstā «Smilšu pulkstenis» (1964. g.). Humoresku un satīrisku stāstu krājumi; «Nelaimīgais suns» (1959. g.), «Sajaukta

diagnoze» (1963. g.), «Nejauši noklausītas sarunas» (1965. g.), «Lielā žūrija» (1970. g.), «Jauneklis ar skaņu plati» (1977. g.); satīriskais stāsts «Rozā zionis» (1976. g.), kas dramatisēts un uzvests Jaunatnes teātrī (1977. g.). Atceru, eseju krājums «Arī tāds bija rīts» (1972. g.), «Tai rudens vakarā» (1974. g.). Drāmas «Tā nebija pēdējā diena» (1961. g.), uzvedumi teātros kopš 1976. gada; «Pie «Melnā medņa» — grāmatā un teātrī, sākot ar 1965. gadu; komēdijas «Sākās ar melno kaķi» (teātrī 1966. g.), «Sākās ar melnām zeķēm» (teātrī 1968. g.).

Valsts prēmijas 1958. g. (literatūrā) un 1959. g. (teātrī).

Klausītāju uzmanību pievērsuši M. Birzes ikmēneša dienasgrāmatas lasījumi Latvijas radio.

ANŠLAVS EGLĪTIS

Anšlavs Eglītis dzimis 1906. gadā Rīgā. 1935. gadā beidzis Latvijas Mākslas akadēmiju, bijis laikraksta «Jaunākās Ziņas» un žurnāla «Atpūta» līdzstrādnieks.

Pirmais dzejolis publicēts 1935. gadā. Popularitāti iemantoja ar stāstu krājumiem «Maestro» (1936. g.), «Nestunda» (1940. g.) un romāniem «Līgavu mednieki» (publicēts «Atpūtā» 1940. g.) un «Homo novus» (grāmatā 1947. g.).

1944. gadā Anšlavs Eglītis emigrēja uz Vāciju, bet 1950. gadā aizbrauca uz ASV, patlaban dzīvo Kalifornijā Losandželosas priekšpilsētā Pasifika Palisādē.

Emigrācijas gados rakstnieks publicējis ap pussimts grāmatu, to vidū romānus, stāstu un noveļu krājumus, lugas, aprakstu grāmatas. Viņš ir Holivudas Preses grupas pastāvīgais korespondents.

Anšlavs Eglītis ir viens no izcilākajiem latviešu rakstniekiem, spilgts vārda mākslas meistars. Viņa darbi pieder latviešu literatūras klasikai.

PĒTERIS LEJIŅŠ

Pēteris Lejiņš — ievērojams latviešu un starptautisks zinātnieks jurists un sociologs, dzimis 1909. g. 20. janvārī. Beidzis LU Filozofijas fakultāti (1930. g.) un Tiesību zinātņu fakultāti (1933. g.). Kā Rokfelleras Fonda stipendiāts papildinājies Parīzes un Čikāgas universitātē, pēdējā ieguvis doktora grādu (1937. g.). Saskaņā ar Rokfelleras Fonda noteikumiem, atgriezās Latvijā un 1938./1939. un 1939./40. g. bija LU kriminoloģijas katedras docents.

1940. gadā P. Lejiņš atgriežas ASV, kur 1941. g. kļūst par profesoru Merilendas Universitātē, Socioloģijas departamentā, kur lasa kriminoloģijas kursu. Drīz viņu nozīmē par Socioloģijas departamenta kriminoloģijas daļas direktoru 1969. g. P. Lejiņš nodibina Kriminoloģijas un kriminālās justīcijas institūtu Merilendas universitātē. Līdz aiziešanai pensijā (1979. g.) 10 gadus bija šī institūta direktors.

Atzīmējot P. Lejiņa sekmīgo 38 gadu darbību socioloģijas un tiesību zinātņu laukā, īpaši kriminoloģijā, Merilendas universitātē viņu ievēlēja par profesoru emeritus Socioloģijas fakultātē un Kriminoloģijas un kriminālās justīcijas institūtā.

Publicējis ap 100 monogrāfiju un rakstu, kas sarakstīti un tulkoti 10 valodās.

Aktīvs sabiedriska darbinieks amerikāņu sabiedrībā. P. Lejiņš ir arī viens no tiem latviešu trimdas zinātniekiem, kura aktivitāte sabiedriskajā un politiskajā laukā ir bijusi ļoti nozīmīga trimdas latviešu organizēšanā un pastāvēšanā, īpaši trimdas sākumposmā. Ģaču galveno darbību veltījis amerikāņu sabiedrībai. Bijis oficiālais ASV delegācijas loceklis 5 ANO

Noziedzības apkarošanas kongresos, kuri sanāk ik pa pieciem gadiem un kuros piedalās vairāk nekā 100 nāciju; Prezidents Amerikas Kriminoloģijas doktora grāda līmeņa programmu apvienībā; viceprezidents un ASV pārstāvis Starptautiskajā Sodū un cietumu fondā. Padomes loceklis Starptautiskajā Jaunatnes konfliktu pētījumu centrā Bergišes Universitātē Vūpertālē (Vācijā) un ieņēmis atbildīgus amatus daudzās citās organizācijās.

MAGDA ŠTAUDINGERE-VOITA

Magda Štaudingere-Voita — pēc specialitātes augu fizioloģe — dzimusi 1902. gadā latviešu ārsta (vēlāk Latvijas Republikas sūtņa Vācijā) Dr. O. Voita ģimenē, ir pazīstama biopolimēru pētniece, Nobela prēmijas laureāte — lielmolekulāro savienojumu ķīmijas pamatlicēja H. Štaudingera atraitne un ilggadēja viņa līdzstrādniece.

Beigusi Berlīnes universitāti (1925. g.) un Latvijas Universitāti (1927. g.), LU botānikas laboratorijas asistente pie profesora N. Maltas. 1937.—1953. g. pētījusi lielmolekulāros savienojumus sava vīra profesora H. Štaudingera institūtā Freiburgā, Vācijā. 1969.—1976. g. izdevusi H. Štaudingera kopotos rakstus 7 sējumos. Starptautiskās universitāšu sieviešu federācijas (International Federation of University Women) komitejas locekle un priekšsēdētāja (1965.—1968. g.), UNESCO Vācijas dabaszinātņu komisijas priekšsēdētāja (1970.—1975. g.), vēlāk šīs komisijas goda locekle, pirmo UNESCO biosfēras programmu koordinatore.

Magda Štaudingere-Voita ir 30 zinātnisku darbu autore, kuros (1937.—1956. g.) likti pamati lielmolekulāro vielu (celulozes, šķiedru, muskuļu proteīnu) mikroskopiskai un elektronmikroskopiskai pētniecībai, pētīta šķiedru morfoloģija, diskutēta makromolekulu un molekulāro koloīdu nozīme dzīvības norisēs. Līdz ar profesora H. Štaudingera darbiem tie pieder makromolekulārās ķīmijas klasiskajam mantojumam.

JĀNIS PETERS

Jānis Peters dzimis 1939. gadā. Izcils latviešu mūsdienu dzejnieks un publicists, viens no «trešās tautas atmodas» galvenajiem rosinātājiem, ievērojams kultūras dzīves veidotājs Latvijā.

Laikraksta «Cīņa» līdzstrādnieks (1964.—1967. g.), žurnāla «Zvaigzne» nodaļas redaktors (1967.—1972. g.). Rakstnieku Savienības valdes sekretārs (1974.—1976. g.), pirmais sekretārs (1985.—1989. g.), Latvijas Radio savienību kultūras padomes priekšsēdētājs (1988.—1990. g.), Latvijas Republikas pastāvīgais pārstāvis Maskavā kopš 1990. g.).

Publicējas kopš 1961. gada. Dzejoļu krājumi: «Dzirnākmens» (1968. g.), «Asinszāle» (1970. g.), «Mans bišu koks» (1974. g.), «Ceturtnā grāmata» (1975. g.), «Priekšnojautas (1979. g.), «Tautas skaitīšana» (1984. g.). Daiļradē nozīmīga ir poēma «Nakts pēc tautasdziesmas (1984. g.). Sarakstījis monogrāfiju «Raimonds Pauls» (1982. g.), nozīmīgu eseju periodikā par K. Baronu «Trīs dārgas mantas» (1983. g.). Izdots literārkritisks rakstu krājums «Kalējs kala debesīs...» (1981. g.). Dzejas izteiksme un intonācija tuva latviešu tautasdziesmu stilistikai.

Nopelniem bagātais kultūras darbinieks (1983. g.). Latvijas komjaunatnes prēmijas laureāts (1978. g.).

TELEGRAMMA REPUBLIKAS VADĪBAI

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS
PADOMES PRIEKSEDETAJAM
A. GORBUNOVAM

LATVIJAS REPUBLIKAS MINISTRU
PADOMES PRIEKSEDETAJAM
I. GODMANIM

Sajās tragiskajās, Latvijas tautai un valstij kritiskajās dienās Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidijs savā un Akadēmijas locekļu vārdā apliecina pilnīgu atbalstu likumīgi ievēlētām Latvijas parlamentam un Republikas valdībai. Akadēmija kategoriski nosoda tā saucamās Vislatvijas glābšanas komitejas un tās atbalstītāju organizāciju jebkādu mēģinājumu un antikonstitucionālos pasākumus, kuru mērķis ir destabilizēt stāvokli republikā, sagrābt varu savās rokās. Reizē mēs griežamies pie visiem tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri dezinformācijas vai aplamo priekšstatu dēļ līdz šim atbalstījuši minētās organizācijas, un aicinām tos uzklausīt veselā saprāta balsi, izvērtēt notiekošo vaļējām acīm, saprast, ka Republikas sabiedrības attiecībās sasniegta galēji kritiska politiskās diferencēšanās un konfrontēšanās robeža, aiz kuras var sākties nevaldāmi vardarbības procesi, pilsoņu karš.

Zinātnieki ar patiesu gandarījumu ir uzņēmuši Priekšsēdētāja, Gorbunova kunga, saprātīgās iniciatīvas un enerģiskos pūliņus panākt pilsoņu samierināšanos un saprašanos, stabilizēt politisko situāciju Republikā. Tāpat viennozīmīgi atbalsta Valdības premjera, Godmaņa kunga, izsvērtās idejas un nenogurstošo rīcību ekonomiskas reformas jomā, neredz citas alternatīvas Ministru Padomes priekšsēdētāja amatam.

Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidijs ir dedzīgi protestējis un aicinājis savus kolēģus citās republikās un ārzemju zinātnes centros pievienot savas protesta balsis pasaules demokrātiskajiem spēkiem un visiem godīgiem ļaudīm, kas nosoda militāristu zvērības Lietuvā un Latvijā, to draudus likumīgās valsts varas iestādījumiem Baltijā. Zinātnieku saime izsaka dziļu līdzjūtību bojā gājušo tuviniekiem, pieprasa nodot taisnīgai tiesai asiņainās svētdienas nakts vaininiekus, nekavējoties izraidīt no Republikas sevišķo uzdevumu milijas vienības.

Arī turpmāk Zinātņu akadēmijas locekļi un akadēmisko institūtu darbinieki atdos savus spēkus un prātus Republikas nostiprināšanai un tālākam uzplaukumam.

Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidija vārdā

Prezidents
J. Lielpēteris

Prezidija galvenais zinātniskais sekretārs
V. Samsons

1991. g. 22. janvārī.